

Dr Agata Jacewicz

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

WIĘZI ŁĄCZĄCE GRUPĘ RÓWIEŚNICZĄ A ROZWÓJ KOMPETENCJI SPOŁECZNYCH DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

Streszczenie

Nawiązywanie kontaktów z innymi ludźmi należy do najwcześniejszych i najważniejszych zadań życiowych dziecka. Szczególną rolę pełnią rodzice, nauczyciele i grupa rówieśnicza. Znaczeniu tej ostatniej w nabywaniu kompetencji społecznych poświęcono w artykule szczególną uwagę. Przybliżono wybrane badania na temat roli rówieśnika w procesie socjalizacji odwołując się m.in. do teorii poznawczej, etologicznej i uczenia się społecznego. Zaakcentowano pozycję dziecka w grupie rówieśniczej oraz jej wpływ na kształtowanie się i zacieśnianie więzi społecznych.

Słowa kluczowe: grupa rówieśnicza, proces socjalizacji, kształtowanie się więzi społecznych, kompetencje społeczne, rozwój społeczny.

THE RELATIONSHIP BETWEEN PEER GROUP AND THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S SOCIAL COMPETENCE

Abstract

Making contact with other people belong to the earliest and most important tasks of life the child. A special role is played by parents, teachers and peer group. Importance of the latter in the acquisition of social skills in an article devoted special attention. The chapter selected studies on the role of peer socialization process by referring, among others, to the theory of cognitive, ethological and social learning. It emphasizes the position of the child in the peer group and its influence on the formation and strengthening social bonds.

Keywords: peer group, a process of socialization, development of social relationships, social skills, social development.

Wprowadzenie

Nawiązywanie kontaktów z innymi ludźmi jest jednym z najwcześniejszych i najważniejszych zadań życiowych dziecka¹. Kluczowe znaczenie w pierwszym okresie życia pełnią rodzice (prawni opiekunowie) i osoby z najbliższego otoczenia dziecka. Rodzice przekazują dzieciom normy zachowań społecznych i wpływają na gotowość do nawiązywania, podtrzymywania i rozwijania kontaktów z rówieśnikami. Czynią to w sposób bezpośredni poprzez projektowanie społecznego życia dziecka i pośredni poprzez przywiązanie z okresu wczesnego dzieciństwa, preferowanie określonego stylu wychowania, stosowanie sprawdzonych metod i technik wychowawczych, prezentowanie pozytywnych lub negatywnych postaw rodziców, decydowanie o relacjach dziecka z rówieśnikami np. stwarzanie okazji do interakcji, nakładanie ograniczeń. Znaczenie w tym ma struktura rodziny, status socjoekonomiczny, warunki materialne, ekonomiczne i kulturowe i in.

Wraz z wiekiem następuje poszerzenie kręgu osób, z którymi dziecko chętnie nawiązuje więzi emocjonalne, społeczne i rzeczowe wynikające ze wspólnych zainteresowań. Inne więzi łączą członków rodziny, inne rówieśników, a jeszcze inne z dalszymi osobami. Z członkami rodziny więź społeczna ma charakter naturalny wynikający ze wspólnego pochodzenia, pokrewieństwa. Niekiedy więź społeczna może mieć charakter stanowiony – narzucony przez społeczeństwo lub zrzeszeniowy – powstały w wyniku dobrowolnego zrzeszania się ludzi. U przedszkolaków pojawia się silna tendencja do nawiązywania kontaktów z grupą rówieśniczą lub rówieśnikiem – partnerem w rozwoju. Rówieśnik to osoba, dzięki której dziecko ma możliwość weryfikowania zachowania, strategii i metod działania, których pierwotnie uczy się w relacjach z dorosłymi.

¹ H. R. Schaffer, *Psychologia dziecka*, Warszawa 2005.

Rola rówieśnika w procesie socjalizacji – przegląd wybranych badań

Podwaliny badań, zwłaszcza prowadzonych przez psychologów rozwojowych, nad wpływem rówieśników na rozwój dziecka i znaczenie tychże kontaktów dla obu stron należy szukać w pracach Charlotte Bühler, Jamesa M. Baldwina, koncepcjach Jeana Piageta i Lwa S. Wygotskiego. Szczególne znaczenie mają badania prowadzone przez Roberta A. Hinde nad związkami ludzkimi. Dzięki nim można analizować rozwój, przebieg i istotę związku, wnikać w jego strukturę, różnicować pojęcia związku i interakcji oraz związku i kontaktu społecznego, które mają znaczenie w rozważaniach dotyczących relacji społecznych i ich wpływu na rozwój.

Nie ma wątpliwości, że to rodzice pierwsi uczą zachowań społecznych, przyjętych w danej kulturze wzorów i systemów wartości. Nie bez powodu nazwano ich pierwszymi nauczycielami dziecka, gdyż od nich dziecko zdobywa informacje o otaczającym je świecie, to oni kontrolują, stymulują i zapewniają prawidłowy rozwój poprzez zapewnienie opieki i zaspokojenie podstawowych potrzeb².

Z upływem czasu poszerza się grupa osób uczestniczących w procesie rozwoju. Udział ten wyraża się między innymi przez wywieranie bezpośredniego lub pośredniego wpływu na rozwój. Poszerza się grupa osób znaczących, są nimi rówieśnicy najpierw z grupy żłobkowej, przedszkolnej, a następnie szkolnej. Badania psychologów wskazują, że otwarcie się na inne dziecko lub ruchomy przedmiot (zabawkę), którą „partner” się bawi następuje już w pierwszych miesiącach życia. Przejawia się ono w prostych gestach jak: dotyk, śmiech, gaworzenie, ruszanie kończynami itp. Wzajemność relacji tak naprawdę zaczyna się dopiero kształtować³. Pierwsze kontakty dziecka z rówieśnikami opierają się na doświadczeniach zdobytych w relacjach z dorosłymi. Dziecko

² Zob.: A. Jacewicz, *Rola rodziny w realizowaniu potrzeb dziecka*, [w:] L. Adamowska, J. Uszyńska-Jarmoc (red.), *Dobro dziecka w rodzinie*, Białystok 2005, s. 61-64.

³ R. Vasta, M. M. Haith, S. A. Miller, *Psychologia dziecka*, Warszawa 2004, s. 591.

bardzo szybko się orientuje, że przebieg kontaktów z rówieśnikiem znacznie się różni. Rówieśnik inspiruje dziecko do myślenia. Powstały konflikt poznawczy⁴, pojawiający się w różnych sytuacjach aktywizuje dziecko do działania, pobudza aktywność intelektualną, rodzi interakcje społeczne, dyskusje między dziećmi. Im wcześniej dorośli umożliwią kontakty z rówieśnikami tym szybciej i lepiej dziecko poradzi sobie w nowych sytuacjach. Jacqueline M. F. Becker⁵ wykazała, że niemowlęta, którym wcześniej umożliwiono kontakt z rówieśnikami były bardziej skłonne do inicjowania kontaktów z dziećmi im nieznanymi, niż te, którym takiej możliwości nie dano.

W wieku przedszkolnym kontakty z rówieśnikami nasilają się i mają charakter związków koleżeńskich, pojawiają się pierwsze nietrwale przyjaźnie, dzieci okazują sympatie i antypatie wraz ze zdobywaniem doświadczeń poznawczych i społecznych zaczynają wyrażać emocje (zarówno te pozytywne, jak i negatywne).

Badania Jolanty Andrzejewskiej⁶ dowodzą, że dzieci w wieku przedszkolnym lubią być dobrym kolegą, chcą być potrzebne i chętnie otwierają się na potrzeby innych. Szczególnie wykazują zatroskanie słabszymi, są gotowe pomóc dobremu lub młodszemu koledze w każdej sytuacji, 80% badanych przedszkolaków zadeklarowało także pomoc innemu członkowi grupy, zaś pozostałe dzieci uzależniały pomoc od sytuacji lub werbalnej prośby kolegi. Relacje z rówieśnikami i osobami dorosłymi odgrywają jednakowo ważną rolę, gdyż sprzyjają uspołecznieniu i „uczeniu się” dorosłości.

Zgodnie z **teorią poznawczą** rówieśnik jest w roli obiektów zachowania oraz źródła zmiany rozwojowej. Piaget relację dorosły – dziecko nazwał relacją asymetryczną, zaś relację dziecko –

⁴ J. Piaget zauważa, że konflikt poznawczy jest inspirowany przez dorosłych, zaś w kontaktach z rówieśnikami ma miejsce równowaga kompetencyjna. Zob.: J. Piaget, *Od logiki dziecka do logiki młodzieży*, Warszawa 1970.

⁵ J. M. Becker, *A learning analysis of the development of peer-oriented behavior in nine-month-old infants*, „Developmental Psychology”, Sep 1977, Vol 13(5), 481-491, za: R. Vasta, M. M. Haith, S. A. Miller, *Psychologia...*, op. cit., s. 627.

⁶ J. Andrzejewska, *Rówieśnik – towarzysz w rozwoju kompetencji społecznych dziecka*, [w:] B. Grzeszkiewicz (red.), *Dziecko w kontekstach edukacyjnych*, Szczecin 2010, s. 191.

dziecko nazwał relacją symetryczną⁷. W relacjach rówieśniczych obie strony mają sprawy jednakowo ważne, stąd też nie ma miejsca na tzw. uprzejmości, dziecko musi samo poradzić sobie z pojawiającymi się trudnościami, wrogością, zastraszaniem, ewentualnymi konfliktami, uczy się pełnić określone role i podporządkowywać normom obowiązującym w grupie. Dziecko potrzebuje czasu, aby nauczyć się współpracy, zaakceptować inność poglądów partnera zabawy, zgadzać się na wymianę różnych punktów widzenia, poszukiwać wspólnych uzgodnień, słuchać propozycji rówieśnika, zrozumieć intencje drugiej osoby, uczyć się kompromisu itp. Do właściwej współpracy dojrzewa stopniowo i ma to miejsce według Piageta między 7. a 12. rokiem życia.

W myśl **teorii uczenia się** rówieśnicy dostarczają partnerom interakcji wzmocnień pozytywnych i negatywnych, pełnią także funkcję modeli zachowań. W tym wypadku również dzieci odwołują się do swoich obserwacji i doświadczeń płynących z kontaktów z dorosłymi. Naśladują ich zachowania, wartości, sposób myślenia, oceniania, komunikowania się, przejmują upodobania, preferencje itp. Szczególnie w okresie przedszkolnym rówieśnik staje się partnerem w kształtowaniu się poczucia własnej wartości, oceniania skuteczności własnego działania, staje się źródłem budowania własnej tożsamości. Dziecko swój sposób działania dostosowuje do sytuacji, zmienia swoje zachowanie pod wpływem oczekiwań partnera, niebagatelne znaczenie mają wzmocnienia pozytywne pochwała, akceptacja, zaufanie. Dziecko uczy się elastyczności, oceny przydatności wykorzystywanych schematów działania w danej sytuacji społecznego kontaktu z rówieśnikiem (powiązanie procesów intelektualnych z aktywnością społeczną)⁸.

Grupa rówieśnicza staje się punktem odniesienia dla dziecka. Wszelkie sukcesy i porażki podlegają ocenie grupy, której dziecko jest członkiem. W wieku przedszkolnym pojawiają się początki współzawodnictwa, rywalizacji, motywacji do podejmowania działań. Już przedszkolak odczuwa akceptację grupy lub

⁷ Zob.: H. R. Schaffer, *Psychologia dziecka...*, op. cit., s. 136. H. R. Schaffer relację dorosły – dziecko nazwał relacją pionową, a relację dziecko – dziecko nazwał relacją poziomą.

⁸ B. Bieliń, *Rówieśnik – partner w rozwoju*, [w:] M. Karwowska-Struczyk, E. Słodownik-Rycaj (red.), *Pedagogika małego dziecka. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2007, s. 73.

czuje się niechciany, odrzucony. Zachowania akceptowane, podobne upodobania, zainteresowania lub preferencje prowadzą do nawiązywania przyjaźni. Najczęściej grona kolegów szukają wśród osób najpopularniejszych w grupie, mających ciekawe pomysły podczas zabawy, posiadających interesujące zabawki, modny strój, rodzaj pracy wykonywanej przez rodziców (wysoki status społeczno-ekonomiczny). Chociaż sympatie i przyjaźnie w grupie przedszkolnej nie są zbyt trwałe to w wyborze przyjaciół kierują się preferowanymi przez nich wartościami. W początkowym okresie przyjmują wzory zachowań osób z ich otoczenia, dopiero z czasem budują swój własny system wartości.

Peter Salovey, David J. Sluyter⁹ są zdania, że dzieci akceptowane są: uprzejme, mają poczucie humoru, są wysportowane. Dzieci zahamowane unikają kontaktów społecznych, wykazują ograniczoną aktywność, są lękliwe, nieśmiałe, ulegają wpływom innych, bardzo często mają niską samoocenę. W badaniach Stanisławy Lis¹⁰ dzieci popularne wyróżniały się zachowaniami prospołecznymi, umiejętnością współdziałania rówieśnikami, pomaganiem innym, pomysłowością, zdolnością organizowania i kierowania zabawą, bezkonfliktowością, zaś najmniej popularnymi dziećmi w grupie były jednostki niedojrzałe, niezdyscyplinowane, izolujące się, uzależnione od dorosłych, z zaburzonym zachowaniem się tj. agresywne, niepotrafiące zgodnie współżyć w grupie. Barbara Ważnik¹¹ podkreśla, że na pozycję dziecka w grupie ma wpływ pracowitość i właściwości moralne, wymienia także kulturę zachowania się wobec kolegów, nie bez znaczenia jest zaradność życiowa. Ross Vasta, Marshall M. Haith, Scott A. Miller¹² wskazują na jeszcze inne cechy mające znaczenie „w byciu popularnym” w grupie: atrakcyjność fizyczna, umiejętność inicjowania i utrzymania interakcji, wrażliwość na potrzeby innych, umiejęt-

⁹ R. Steven, A. J. Asher, B. Rose, *Wspieranie społeczno-emocjonalnego przystosowania dziecka do środowiska rówieśniczego*, [w:] P. Salovey, D. J. Sluyter (red.), *Rozwój emocjonalny a inteligencja emocjonalna*, Poznań 1999, s. 348.

¹⁰ S. Lis, *Proces socjalizacji dziecka w środowisku pozarodzinnym*, Warszawa 1992.

¹¹ B. Właźnik, *Od czego zależy pozycja dziecka w grupie?*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1999, nr 7, s. 505-508.

¹² R. Vasta, M. M. Haith, S. A. Miller, *Psychologia...*, op. cit.

ności komunikacyjne, rozmowność, a także zdolności intelektualne.

Zgodnie z **teorią etologiczną** zachowania społeczne ludzi tkwią w uwarunkowaniach biologicznych i środowiskowych. Początkowo w relacjach z dorosłymi, a następnie z rówieśnikami dziecko uczy się podporządkowywania, podejmowania decyzji, poznaje hierarchię władzy.

W kontaktach z rówieśnikami dziecko wchodzi w różne relacje i związki, podczas których zdobywa kompetencje, poznawcze, społeczne i emocjonalne, pełni różne role (nauczyciela, terapeuty). Dowody na wychowawczą i edukacyjną wartość dziecka w roli nauczyciela znajdują się w praktyce i w teoriach rozwoju np. Wygotskiego¹³. Współczesna psychologia rozwojowa dostarcza popartych badaniami argumentów na korzyść dziecka w roli nauczyciela, ponieważ dziecko jest kompetentnym źródłem wiedzy dla rówieśnika, może oddziaływać na jego rozwój poznawczy. Początkowo droga do osiągnięcia umiejętności współpracy i współdziałania wiedzie od bycia obok siebie, patrzenia na inne dziecko jak na obiekt poznania i obserwacji (egocentryzm ściera się z potrzebą porozumienia) do wchodzenia z nim w relacje, z których w zależności od sytuacji i jej uczestników zyski czerpią dwie strony. **Teoria uczenia się społecznego** potwierdza, że dzieci mogą skutecznie wpływać na zachowania innych dzieci, modelując je stosownie do różnego rodzaju wzmocnień. Potwierdzenie skuteczności dziecka jako nauczyciela przyniosły badania Georga Gerbnera, Melissy Hines i Francine R. Kaufman oraz Willarda W. Hartupa. Okazało się, że w wielu przypadkach odgrywanie roli nauczyciela miało wpływ na wzrost samooceny dziecka, nasilenie zachowań prospołecznych, pozytywną postawę wobec szkoły i osiągnięcia szkolne. W przypadku dziecka w roli terapeuty, wskazany jest jego wysoki poziom kompetencji społecznych. Szczególne osiągnięcia zauważono w pracy z dziećmi, które przejawiały niewłaściwe zachowania lub były nieakceptowane¹⁴.

¹³ L. S. Wygotski, *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, Warszawa 2006.

¹⁴ Zob.: B. Bieleń, *Rówieśnik – partner...*, op. cit., s. 75.

Współdziałanie dziecka z innymi ludźmi (w teorii Erika Eriksona, Wygotskiego, Piageta) ma istotny wpływ na procesy dojrzewania biologicznego oraz ogólny rozwój jednostki¹⁵.

Kształtowanie się więzi w grupie przedszkolnej

Dla większości dzieci przedszkole jest pierwszym w życiu miejscem, gdzie poruszają się bez pomocy bliskich im rodziców. Tu poznają różne role społeczne i uczą się je pełnić. Nie zawsze przystosowanie się do nowych warunków jest łatwe. Grupę tworzą indywidualności (z różnymi doświadczeniami, z różną hierarchią wartości wyniesioną z rodzinnego domu), które muszą nauczyć się współżyć ze sobą. W każdej grupie przedszkolnej są jednostki atrakcyjne (niekiedy jest to jedna cecha np. siła fizyczna, która stanowi o powodzeniu przedsięwzięcia), z którymi większość dzieci chce nawiązać kontakt, ale są też dzieci stojące na uboczu, nieśmiałe, niekiedy odrzucone, inne. Uczestnictwo rówieśników w procesie rozwoju dziecka przebiega torem naturalnym (nie zawsze podlega kontroli dorosłych) i torem zorganizowanych, intencjonalnych działań rodziców i nauczycieli kierujących się wiedzą teoretyczną, praktyczną lub intuicją w celu tworzenia korzystnych warunków do współdziałania i współuczestniczenia innych dzieci w rozwoju. Początkowo rodzice i nauczyciele wpajają dzieciom zasady zachowania obowiązujące w danym kręgu kulturowym. Niejednokrotnie wyrażają swoją aprobatę lub dezaprobatę w postaci nagród lub kar. Stopniowo normy ulegają uwewnętrznieniu¹⁶ i dziecko uznaje je za własne zasady zachowania. Na podłożu wcześniej wypracowanych zasad są tworzone różne normy obowiązujące w grupie rówieśniczej. Umowy, nakiety i zakazy, które należy wyjaśnić i uzasadnić prawami życia społecznego stanowią nieodłączny element dziecięcej aktywności społecznej. Muszą być one zrozumiałe, możliwe do realizacji, ustalone wspólnie z dziećmi i konsekwentnie przestrzegane. Zasadniczą rolą nauczycielki wychowania przedszkolnego jest roz-

¹⁵ A. Brzezińska, *Spółeczna psychologia rozwoju*, Warszawa 2000.

¹⁶ W przypadku dzieci w wieku przedszkolnym norma jest akceptowana zewnętrznie i stanowi o wzajemnym odnoszeniu się do siebie członków grupy.

taczanie opieki nad aktywnością dzieci. Opieka ta polega na kształtowaniu środowiska wychowawczego, a więc warunków zewnętrznych (zorganizowanie miejsca i materiałów sprzyjających rozwojowi) i wewnętrznych (stworzenie atmosfery wychowawczej, wpojenie norm grupowych, zapobieganie sytuacjom konfliktowym, stymulowanie aktywności dzieci, udzielanie im pomocy)¹⁷. Dorosły powinien okazywać szacunek dla dziecięcych problemów, podtrzymywać i chronić dziecięce przyjaźnie. Nauczyciel może poprzez zachowania (intencjonalne i nieintencjonalne) wzmacniać lub osłabiać więzi dziecka z otoczeniem, oraz stwarzać sytuacje, podczas których dzieci będą podejmowały próby samodzielnego rozwiązywania problemów. Nie bez znaczenia jest nauka kultury w kontaktach dziecięcych. Działanie nauczyciela animatora tychże kontaktów (nie kierownika) powinno być dyskretne, a ingerencja tylko w sytuacjach naprawdę koniecznych. Nauczyciel ma raczej przypominać, niż upominać. „Uświadomienie dzieciom słuszności naszych wymagań ma na celu zwiększenie chęci ich przestrzegania. Czyni więc podporządkowywanie się im czynnością coraz bardziej dowolną, wynikającą ze zrozumienia znaczenia tych wymagań dla współżycia z rówieśnikami, co ułatwia świadome przystosowywanie się do coraz bardziej skomplikowanych wymagań życia społecznego”¹⁸.

Funkcjonowanie dziecka w grupie rówieśniczej zależy między innymi od stadium rozwoju dziecka, jego cech temperamentu, otwartości, towarzyskości, doświadczeń wyniesionych z domu, serdecznej, pełnej życzliwości atmosfery panującej w grupie, stwarzanych sytuacji i wielu innych czynników. Jedno jest pewne, że relacje z rówieśnikami są istotnym elementem w socjalizacji, która dokonuje się poprzez: modelowanie (predyspozycje do naśladowania), wzmocnienia pozytywne (np. pochwały, uśmiech,

¹⁷ Por.: M. Przetacznik-Gierowska, G. Makiello-Jarża, *Psychologia rozwoju i wychowawcza wieku dziecięcego*, Warszawa 1985, s. 331.

¹⁸ I. Dudzińska, *Kształtowanie postawy dziecka jako członka zbiorowości przedszkolnej*, [w:] I. Dudzińska (red.), *Wychowanie i nauczanie w przedszkolu*, Warszawa 1983, s. 173.

akceptacja) i wzmocnienia negatywne (np. ganień, krytykowanie, ignorowanie)¹⁹.

Pozycja dziecka w grupie rówieśniczej a rozwój kompetencji społecznych

Kompetencja to termin ostatnio często używany w psychologii i pedagogice na oznaczenie zdolności, umiejętności wykonywania określonych zadań. Wydaje się on potrzebny, ponieważ w kolejnych okresach życia jednostka nabywa inne kompetencje, staje się zdolna do wykonywania różnych zadań. Ludzie różnią się nie tylko posiadanymi kompetencjami, ale także poziomem ich opanowania²⁰.

Pozycja dziecka w grupie rówieśniczej zależy między innymi od sytuacji dziecka w rodzinie, zależy także od nauczyciela i zmienia się stosownie do jego wieku, nagromadzonych doświadczeń. Dzieci reagują i zachowują się w różny sposób. Jedne są poważne i dojrzałe, inne infantylne. Dzieci najmłodsze chętniej przebywają w towarzystwie osób dorosłych niż rówieśników. Wiedzą, że w ich towarzystwie mogą być w centrum zainteresowania. Chętnie bawią się też w samotności, gdyż wówczas nie muszą się dzielić zabawką lub o nią „walczyć”. Już czterolatki podejmują się zabaw „obok siebie”, obserwują poczynania kolegów, zaczyna pojawiać się element współpracy, jednak dzieci w tym wieku jeszcze nie mają poczucia więzi grupowej. Wyraźne przyspieszenie rozwoju społecznego zauważa się u pięciolatek. Dzieci nie tylko bawią się w małych grupkach, ale zaczynają doskonalić kompetencje społeczne. Chętnie opowiadają o rówieśnikach, współpracują ze sobą, a niekiedy rywalizują. W zabawach sześciolatek występuje wyraźny podział ról, powstaje więź grupowa, grupy zabawowe są zdecydowanie większe, pojawia się podział ze względu na płeć. Dzieci poznają swoje słabe i mocne

¹⁹ Por.: B. Grzeszkiewicz, *Kontakty społeczne dziecka z rówieśnikami*, [w:] B. Grzeszkiewicz, B. Walak (red.), *Dziecko – rzeczywistość, szanse i wyzwania*, Gorzów Wielkopolski 2011, s. 95.

²⁰ Zob.: A. Jacewicz, *Diagnoza kompetencji społecznych*, [w:] A. Karpińska (red.), *Edukacyjne obszary „głębokiej zmiany” w dialogu i perspektywie*, Białystok 2005, s. 132.

strony, potrafią je określić, przez to kształtują obraz własnej osoby²¹. Każde dziecko w grupie jest wyjątkowe, każde powinno znaleźć swoje miejsce i czuć się ważne, potrzebne i docenione.

Dzieci podczas zabawy przyswajają zachowania апробowane społecznie, pełnią różne role społeczne i komunikują się ze sobą, uczą się relacji z innymi osobami. Podczas zabawy można dostrzec gotowość dzieci do podejmowania zadań, ich poczucie odpowiedzialności za powierzone obowiązki, serdeczność, życzliwość, prawdomówność, umiejętność współdziałania z kolegami, zachowanie się w sytuacjach trudnych. Zabawa daje informacje o dziecku np. w jaki sposób taktuje osoby nieśmiałe, słabsze, mniej zaradne, czy okazuje pomoc w różnych sytuacjach, czy jest wrażliwe na krzywdę innych, czy potrafi dzielić z nimi radości i smutki, w jaki sposób realizuje własne plany, zamierzenia, czy dąży do ich finalizacji. Początki socjalizacji nie są łatwe, postępują drobnymi kroczkami np. zaczynają się od dzielenia się zabawką. Z czasem dostrzega się inicjatywę, pomysłowość podczas organizowania zabaw, zdolność do zmiany decyzji, która okazała się niesłuszna, radzenie sobie z napotykanymi trudnościami. Rozwój społeczny jest procesem wielowymiarowym i wieloetapowym, ściśle powiązany z rozwojem poznawczym. Wyższy poziom kompetencji poznawczych warunkuje większą ciekawość otoczenia, lepszą eksplorację, radzenie sobie z problemami i lepsze kontakty społeczne²².

Rozwój społeczny odbywa się etapami. Z jednej strony dziecko uczy się zaspokajać własne potrzeby, z drugiej uczy się nawiązywania kontaktów społecznych, kształtuje poczucie obowiązku, uczy się zachowań wspólnotowych i dostosowuje się do wzorów społecznych, obyczajów, tradycji, oraz poznaje istotę życia w grupach społecznych. Utrwalone kompetencje społeczne powstają w toku różnorodnych, bogatych doświadczeń społecznych, które kształtują samoocenę, obraz własnej osoby, oraz obraz innych ludzi. Nabyte kompetencje (inteligencja społeczna) są niezbędne do funkcjonowania i wywierania wpływu na innych w sytuacjach społecznych, są przydatne do utrzymania własnej tożsamości, niezależności i autonomii. Zdobyte umiejętności spo-

²¹ Por.: H. R. Schaffer, *Psychologia dziecka...*, op. cit.

²² R. Vasta, M. M. Haith, S. A. Miller, *Psychologia ...*, op. cit., s. 465-471.

łecznego zachowania się i pełnienie ról społecznych, a także okazywanie i doświadczanie przyjaźni, doświadczanie efektywności współpracy, uczenia się współdziałania, dyskusowania, negocjowania, uwzględniania punktu widzenia innych osób, rozwijania wiedzy i nabywanie nowych umiejętności²³, przygotowuje do funkcjonowania w społeczeństwie.

Każda grupa ma określoną strukturę, którą „tworzy wzajemnie zależny układ pozycji i ról społecznych związanych z tymi pozycjami. Cechą charakterystyczną struktur społecznych w grupie jest ich hierarchiczność”²⁴. Dziecko w grupie może zajmować jedną z trzech pozycji jest: akceptowane (popularne), odrzucone lub ignorowane. Status dziecka w grupie wpływa na rodzaj doświadczeń społecznych, kontakty z rówieśnikami, proces kształtowania się samooceny oraz pozwala prognozować późniejsze zdolności przystosowawcze.

Grupy w przedszkolu dają poczucie bezpieczeństwa, zapewniają realizację potrzeby przynależności, dostarczają mnóstwa przeżyć, wrażeń, przygód i nowych doświadczeń, są swoistą „szkołą życia”. Ponadto umożliwiają realizację zamiłowań, zainteresowań, sprzyjają nauce organizacji czasu wolnego i aktywnego odpoczynku. Jest to wspiane zaplecze emocjonalne i społeczne, w którym krystalizuje się system wartości, a przede wszystkim kształtuje się osobowość. Uczestnictwo w życiu grupy przedszkolnej wpływa na kształtowanie się odpowiedzialności za powierzone zadania i dostarcza okazji do samodzielnego ich wykonywania²⁵.

W relacjach z rówieśnikami są uruchamiane mechanizmy wpływu społecznego. Obserwując, naśladowując i identyfikując się z grupą rozszerza się pole aktywności dziecka. Przedszkolak porównuje siebie, swoje osiągnięcia i zachowania z innymi dziećmi, jest także wzorem dla swoich kolegów.

²³ Zob.: A. Brzezińska, *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańsk 2005, s. 285.

²⁴ H. Sowińska, *Dziecko w środowisku rówieśników*, [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Aktywna edukacja w przedszkolu i w szkole, teoria a praktyka*, Poznań 2010, s. 90.

²⁵ Por.: J. Andrzejewska, *Rówieśnik – towarzysz w rozwoju...*, op. cit., s. 191.

Zakończenie

Grupa rówieśnicza może wywierać dwa rodzaje wpływów: pozytywne i negatywne. W niniejszym artykule skoncentrowano się na wartościach korzystnych, sprzyjających rozwojowi kompetencji społecznych, mniej uwagi poświęcono aspektom pejoratywnym (uleganiu wpływom kolegów, wycofywaniu się, zachowaniom agresywnym, nadmiernej dominacji, tyranizowaniu, braku pewności siebie, zastraszaniu), gdyż one nie sprzyjają integracji grupy rówieśniczej i zacieśnianiu więzi społecznych.

Wiedza nauczyciela o wpływie grupy na dziecko stwarza okazję do prowadzenia baczniejszych obserwacji dzieci, daje możliwość dostrzegania toczących się procesów i niwelowania zjawisk niepożądanych. Dziecko może być inicjatorem działania, wykonawcą, konsultantem, korektorem itp. Każde z tych działań wymaga innych kompetencji i umiejętności, każde może zostać włączone w poczet doświadczeń osobistych dziecka²⁶. Dzięki tej wiedzy nauczyciel może świadomie modyfikować pozycję dziecka w grupie, kierując się jego dobrem. Obszerny zasób wiadomości o wpływie rówieśników na rozwój dziecka umożliwia podejmowanie działań profilaktycznych, między innymi włączenie do współpracy dzieci w roli pomocników (nauczycieli) lub terapeutów. Świadomość znaczenia relacji rówieśniczych w rozwoju dziecka pozwala skuteczniej wpływać na przebieg socjalizacji dziecka, monitorować go i organizować sytuacje sprzyjające uczestnictwu także innych dzieci w jego rozwoju. A zatem zadaniem przedszkola jest stwarzanie odpowiednich warunków wspierających rozwój społeczny dziecka – członka zbiorowości przedszkolnej, członka rodziny oraz lokalnego środowiska jego życia.

Bibliografia

1. Andrzejewska J., *Rówieśnik – towarzysz w rozwoju kompetencji społecznych dziecka*, [w:] B. Grzeszkiewicz (red.), *Dziecko w kontekstach edukacyjnych*, Szczecin 2010.

²⁶ J. Sajder, *Dziecięce wyobrażenia w kontekście rówieśniczych relacji*, Kraków 2003.

2. Bieliń B., *Rówieśnik – partner w rozwoju*, [w:] M. Karwowska-Struczyk, E. Słodownik-Rycaj (red.), *Pedagogika małego dziecka. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2007.
3. Brzezińska A., *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańsk 2005.
4. Brzezińska A., *Spółeczna psychologia rozwoju*, Warszawa 2000.
5. Dudzińska I., *Kształtowanie postawy dziecka jako członka zbiorowości przedszkolnej*, [w:] I. Dudzińska (red.), *Wychowanie i nauczanie w przedszkolu*, Warszawa 1983.
6. Grzeszkiewicz B., *Kontakty społeczne dziecka z rówieśnikami*, [w:] B. Grzeszkiewicz, B. Walak (red.), *Dziecko – rzeczywistość, szanse i wyzwania*, Gorzów Wielkopolski 2011.
7. Jacewicz A., *Diagnoza kompetencji społecznych*, [w:] A. Karpińska (red.), *Edukacyjne obszary „głębokiej zmiany” w dialogu i perspektywie*, Białystok 2005.
8. Jacewicz A., *Rola rodziny w realizowaniu potrzeb dziecka*, [w:] L. Adamowska, J. Uszyńska-Jarmoc (red.), *Dobro dziecka w rodzinie*, Białystok 2005.
9. Lis S., *Proces socjalizacji dziecka w środowisku pozarodzinnym*, Warszawa 1992.
10. Piaget J., *Od logiki dziecka do logiki młodzieży*, Warszawa 1970.
11. Przetacznik-Gierowska M., Makiello-Jarża G., *Psychologia rozwoju i wychowawcza wieku dziecięcego*, Warszawa 1985.
12. Sajder J., *Dziecięce wyobrażenia w kontekście rówieśniczych relacji*, Kraków 2003.
13. Schaffer H. R., *Psychologia dziecka*, Warszawa 2005.
14. Sowińska H., *Dziecko w środowisku rówieśników*, [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Aktywna edukacja w przedszkolu i w szkole, teoria a praktyka*, Poznań 2010.
15. Steven R., Asher A. J., Rose B., *Wspieranie społeczno-emocjonalnego przystosowania dziecka do środowiska rówieśniczego*, [w:] P. Salovey, D. J. Sluyter (red.), *Rozwój emocjonalny a inteligencja emocjonalna*, Poznań 1999.
16. Vasta R., Haith M. M., Miller S. A., *Psychologia dziecka*, Warszawa 1995.
17. Właźnik B., *Od czego zależy pozycja dziecka w grupie?*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1999, nr 7.
18. Wygotski L. S., *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, Warszawa 2006.